

Különböző államrendszerek viszonya a vallási közösségekhez

Időről-időre érdemes áttekintetni a különböző államrendszerek viszonyát a vallási közösségekhez. A mostani írásom célja cél ezért egyfajta szemléletmód bemutatása, mely alapján újra áttekinthető, és átgondolható a különböző államberendezkedések viszonya a vallási közösségekhez. A megállapításaim általános megállapítások, éppen ezért már itt az elején hangsúlyozom, hogy természetesen a témában számos más megközelítési mód is elfogadható. Hasonlóan érdemes tisztázni, hogy jelen esetben nem cél átfogó elméleti értekezés adása, hanem, mint azt az előbbieken is jeleztem, általános megállapításokat kívánok tenni.

Az írásom három témával fog foglalkozni részletesebben:

1. a vallási csoportok és az állam kapcsolatának három fő típusával
2. a szocialista-kommunista államok viszonya a vallási közösségekhez és az vallási közösségek viszonya a szocialista-kommunista államokhoz;
3. a demokratikus államok viszonya a vallási közösségekhez és a vallási közösségek viszonya az államhoz.

1. A vallási csoportok és az állam kapcsolatának három fő típusa

Első megközelítésünkben a vallási csoportok és az állam kapcsolatának három fő típusát vizsgálom, melyek a következők:

1. A vallásokat tiltó, szigorúan ellenőrző, vagy korlátozó típusú államok;
2. A világnézetileg elkötelezett államok, ahol kizárólag egy uralkodó vallási csoport működhet szabadon, a többi csoport korlátozottan vagy egyáltalán nem;
3. A világnézetileg semleges államok.

Az első típus esetében az állam a vallási csoportokban veszélyt lát. Ezek a típusú államok általában diktatórikus keretek között működnek. A diktatúra logikájából következik, hogy az állam igyekszik az élet minden területére kiterjeszteni befolyását, ellenőrzését, így nem tűrheti

el, hogy a társadalomra más – az uralkodó eszmén kívüli – nézetek is befolyást gyakorolhasson. Emellett természetesen ideológiai alapon is támadják a vallást.

A második esetben azt láthatjuk, hogy az állam és az uralkodó vallás szinte összefonódik. Megfigyelhető, hogy az állami szabályzók a vallási törvényeknek alávetve működnek. Így a vallási törvényekkel ellentétes világi jogalkotás kizárt. Ezen típusú államokra a legjobb példa Irán. Itt 1979-ben iszlám forradalom zajlott, melynek következtében új alkotmányt fogadtak el. Ebben az iszlám államvallásként került definiálásra, mely *„Az alkotmány II. fejezet 12. cikke szerint állandó és megváltoztathatatlan.”* Ebből következően *„minden jog az iszlám standardokon, a sharīca normáin alapul. Ami azzal össze nem egyeztethető az érvénytelen.”*¹

A harmadik típus a világnézetileg semleges államok. Itt a vallási csoportok a törvényes keretek között szabadon működhetnek. Ebben az esetben az állam és a vallási csoportok között a *„kooperációs, az egyházat támogató modell érvényesül.”*² Azaz az állam és a vallási csoportok következetesen szétválva tevékenykednek, de viszonyaikat szerződéses együttműködéssel szabályozzák.

A következőkben a diktatórikus államberendezkedések közül a szocialista-kommunista államok, illetve a semleges államberendezkedésre leginkább jellemző demokratikus államok viszonyát vizsgálom.

2. A szocialista-kommunista államok viszonya a vallási közösségekhez és az vallási közösségek viszonya a szocialista-kommunista államokhoz

A szocialista-kommunista államok vallási közösségekhez való viszonyukat a saját ideológiájuk mentén határozták meg. Bár *„a kommunista kormányok már Lenintől kezdve (...) megkülönböztették a pártok ideológiáját, amelynek alapvető jellegzetessége a marxi dialektikus materializmuson alapuló ateizmus, míg a párt által vallott államnak semlegességet kell tanúsítani a polgárok vallási meggyőződésével szemben.”*³ Elméletben tehát az állam a

¹ Juhos Anna: Emberi jogok Iránban <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/6414/file/juhosanna.pdf> (letöltés: 2013. május 23.) 6-7 old.

² Schmidt Péter: *A helyi önkormányzati rendszer* (in: *Alkotmánytan.* szerk.: Kukorelli István) Osiris Kiadó, Bp. 2001. 142. old.

³ Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közelről az Ostpolitik színe és visszája.* L'Harmattan Kiadó, Budapest. 2012. 102. old.

vallással szemben toleráns. Ezzel szemben a pártideológia részéről markáns vallásellenesség fogalmazódott meg. Az ideológia véleménye alapján – a lenini elveket átvéve – *„a marxizmus (...) minden mai vallás és egyház, mindennemű vallási szervezet mindenkor a burzsoá reakció szerve, amely a kizsákmányolás védelmére és a munkásosztály elkábitására szolgál”*⁴ elvet vallották, mely nehezen volt összeegyeztethető az állam semlegességi politikájával. A gyakorlat azt mutatta, hogy a párt ideológiáját és célját a vallás megszüntetésére az államszervezet adta eszközök maximálisan felhasználásával is próbálták megvalósítani. Ennek eklatáns példája Albánia, mely állami szinten *„1967-ben a világ első ateista államává”*⁵ nyilvánította magát.

Ezzel párhuzamosan a kommunista államok erős vallásellenes intézkedéseket tettek. A korszakban a vallásüldözés különböző módokon jelentkezett ugyan, azonban konstans módon a rendszer bukásáig jelen volt. (Sőt a ma is létező szocialista országokban jelenleg is jelen van.) Megállapítható tehát, hogy *„valójában – minden 'puhulás' közepette – az emberi jogok megnyirbálása és az egyház elnyomása az utolsó pillanatig tartott”*⁶

Az állam kapcsolata a vallási közösségekkel e keretrendszer mentén alakult.

A kommunista államok retorikája a vallási közösségekkel ugyanakkor folyamatosan változott, főként a Katolikus Egyház által szorgalmazott párbeszéd politikájának köszönhetően. Ennek a politikának azonban az Egyház részéről is és a kommunista államok részéről is más-más célja volt. Míg a kommunista állam egyfajta nemzetközi szalonképességet remélt a Katolikus Egyházzal való dialógus fenntartásában, addig a Katolikus Egyház a részegyházak működési feltételeinek jobbítását remélte.

Ugyan a vallási közösségek gyanakvással, sőt erős kommunista ellenszennvel rendelkeztek (ez az ellenszenn például a Katolikus Egyház, vagy az ortodox egyházak esetében is jól kimutatható), azonban ez a helyzet fokozatosan változott. A vallási közösségek igyekeztek a túlélésük és híveik érdekében kompromisszumokat kötni, azonban ez nem azt jelentette, hogy a rendszer kiszolgálóivá váltak volna.

Ha a Katolikus Egyház esetét nézzük, azt mondhatjuk, hogy az Egyház a teológia szemüvegén keresztül hangsúlyozza a dialógus fontosságát, mely aztán a szocialista-

⁴ Horváth Attila: *A vallásszabadság korlátozása és az egyházak üldözése Magyarországon a szovjet típusú diktatúra idején.* in.: Polgári Szemle 2010. március 1-2 szám.

⁵ Gárdonyi M: *Túlélés – együttműködés –ellenállás.* (in: Felekezetek, egyházpolitika, identitás. szerk: Balogh Margit – Szarka László) Kossuth Kiadó, Budapest. 2008. 150. old.

⁶ Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk, Egyházüldözés 1945-1990.* Szent István Társulat, Budapest. 2005. 196-197. old.

kommunista államokkal való kapcsolatra is jellemző lett. Ennek kiinduló pontja az „*őszinte és okos párbeszéd*,”⁷ valamint az egymás iránti kölcsönös tisztelet megadása. Ugyanakkor ismét szükséges hangsúlyozni, hogy a „*dialógus sohasem jelentheti a megalkuvást, a keresztény önazonosság feladását, a nézetek összemosását.*”⁸ A dialógus keresése tehát teológiai értelemben is kötelezte az Egyházat, amellett, hogy az adott ideológia alatt élő millió katolikus védelme érdekében is szükségesnek mutatkozott.

Összességében elmondható, hogy a szocialista-kommunista államok és a vallási közösségek, illetve a vallási közösségek és az állam kapcsolatára két alapvető vonás volt jellemző. Az állam célja a vallási közösségek társadalomban betöltött szerepének minél erőteljesebb korlátozása, ugyanakkor például a Katolikus Egyházzal folytatott párbeszéd révén a demokratikus világ felé szalonképességének megőrzése volt. A vallási közösségek oldaláról pedig a párbeszéd kezdeményezése, fenntartása annak érdekében, hogy tevékenységüket minél teljesebben és szabadabban gyakorolhassák.

3. A demokratikus államok viszonya a vallási közösségekhez és a vallási közösségek viszonya az államhoz

A demokratikus ideológiai alapon álló államok és a vallási közösségek közötti viszony esetében első megállapításunk az lehet, hogy a demokratikus állam a vallási közösségekkel külön nem foglalkozik. Ez abból következik, hogy a demokratikus államok általában önmagukat világnézetiileg semleges államokként definiálják. A semlegesség fogalma elsősorban arra terjed ki, hogy nem tesz különbséget a vallási csoportok között. Fő szabályként az az általános elv érvényesül, hogy amennyiben az állam által elfogadott törvényes feltételeknek megfelel egy vallási közösség, akkor szabadon működhet. Ez az elv minden vallási csoportra érvényes.

Van még egy fontos vetülete a semlegességnek. Ez pedig az, hogy az állam semmilyen formában nem szólhat bele a vallási csoportok belső ügyeibe. Azaz a belső szabályzók, jogrendek tekintetében a vallási közösségek önállóak. Ez az elv azért fontos, mert egy olyan

⁷*Gaudium et Spes 21.* in.: Az egyház társadalmi tanítása dokumentumok (szerk.: Tomka Miklós és Goják János) Szent István Társulat, Budapest. 212. old.

⁸ Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája közéről az Ostpolitik színe és visszája.* L'Harmattan Kiadó, Budapest. 2012. 301. old.

fejlődési fokot jelent az állam részéről, ahol az állam saját területén elismer más jogrendet. Ez azt is jelenti, hogy „*az állam az elválasztási törvények óta nem tartja magát illetékesnek az ember szakrális élete fölött, vagyis a két jogi vertikum 'elmegy' egymás mellett.*”⁹

Továbbá nem foglalhat állást hitéleti kérdésekben sem, így egy adott vallási csoport tanítását sem bírálhatja.

A demokratikus ideológiát valló államok ugyan a semlegesség követelményét igyekeznek szem előtt tartani, de nem viszonyulnak egységesen a kérdéshez. A szakirodalom általában négy modellt említ meg.

1. Az államegyházi modell esetén olyan, a történelem során kialakult vallás-állam szimbiózisról beszélhetünk, ahol hagyományosan egy vallási közösség működhetett. Ezen belül két típust különböztethetünk meg.

a) Egyrészt a protestáns egyházak által dominánsan uralt államok, melyek esetén azt láthatjuk, hogy az egyház vezetője egyben az adott állam vezetője is. (például Anglia esetében az uralkodó egyben az anglikán egyház feje is.)

b) A másik pedig az ortodox keresztény többségű államok esete. Ebben az esetben ugyan az állam és az egyház vezető tisztsége különvállik, de mégis szoros együttműködést feltételez.

Közös jellemző, hogy a vallást a nemzeti szuverenitás egyik kifejezőjeként értelmezték.

2. A radikális elválasztási modellnek szintén két típusa létezik.

a) Az első az Amerikai Egyesült Államokban kialakult modell. Itt ugyan radikális semlegességről beszélhetünk, melynek hagyományos vonulata alapján – amely ma már oldódott formában jelentkezik – az állam semmiféle támogatásban nem részesítheti a vallási közösségeket, azonban e szemlélet mögött a pluralizmus elve húzódik meg. Azaz az állam nem emel ki egyetlen vallási közösséget sem, mindenkivel egyenlő távolságot tart.

b) Ezzel szemben Franciaországban nem a pluralizmus, hanem a Katolikus Egyház ellenesség váltotta ki a radikális elválasztás kimondását, mely alapján igyekeztek a vallást a magánszféra keretei közé szorítani. Ez azonban fokozatosan oldódott, és ma már együttműködés jellemzi a Katolikus Egyház és az állam viszonyát. Ebben a típusú felfogásban azonban megjelenik az a veszély, hogy az állam nem semleges, hanem közömbös lesz a vallással, így az Egyházzal is.

⁹ Rónay Miklós: *Állam, Egyház*, politikatudomány. in.: Politikatudományi Szemle XVII/2. 105.old.

3. A harmadik modell az együttműködő elválasztás modellje. Ennek a modellnek a jellemző vonása a szerződéses viszonyban rendezett együttműködés. *„Ezek a szerződések meghatározzák az együttműködés formáit és tartalmát, melynek kiinduló alapelve a két fél (a szerződő felek) autonómiájának kölcsönös elismerése.”*¹⁰

4. Végül a negyedik modell a kapcsolódó modell, mely főként német nyelvterületen jellemző. Ez tulajdonképpen a semleges és együttműködő modell sajátos keveréke. Ebben az esetben arról van szó, hogy míg az együttműködő modell főként a katolikus többségű országok esetében működhet, addig a német területen nem csak egy egyházzal tartják szükségesnek az együttműködés kialakítását, hanem a protestáns közösségekkel is. Ezért az állam alapvetően támogató, de ugyanakkor igyekszik egyenlő távolságot is tartani az egyes egyházakkal, felekezetekkel szemben. A nemzetközi jog a semlegesség és a be nem avatkozás elvét tette magáévá.

A négy modell rövid áttekintése után azt az általános következtetést vonhatjuk le, hogy a demokratikus ideológia alapján álló államok túlnyomó részben a vallási közösségekkel a semlegesség politikáját folytatják. Ez különböző gyakorlati módokon jelenik meg. A semlegesség ugyanakkor – mint azt láthattuk – valamilyen szintű kooperációt is feltételez, melyet általában szerződéses viszonyban rendeznek.

A szerződéses viszony esetén külön ki kell emelnünk a Katolikus Egyház helyzetét. Különbséget kell tenni egyrészt a helyi vallási közösségek, így a Katolikus Egyház részegyházaival történő megállapodások, szerződések, másrészt, az Egyházzal, mint állammal kötött szerződések között.

A helyi vallási közösségekkel, így a helyi katolikus részegyházakkal kötött megállapodások, szerződések jogi ereje gyengébb, mint az Egyházzal, mint állammal kötött szerződések. Ugyanis az Egyház, mint állam *„és az államok mint nemzetközi tárgyaló felek, (amennyiben) egymás közötti megállapodással létrehozzák az illető szerződő országra érvényes konkordatárius joganyagot (akkor) Ebben (...), szerződéses jog formájában alakítják ki az egyes országok területére érvényes helyi állam – katolikus egyház viszonyokat.”*¹¹ Ez

¹⁰ Varga Attila: *Állam és egyház viszonyrendszerének elemzése.* in.: <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbseg/index.php?action=cimek&cikk=m000423.html> (letöltés ideje: 2014. 11. 19.)

¹¹ Rónay Miklós: *Állam, Egyház,* politikatudomány. in.: Politikatudományi Szemle XVII/2. 107.old.

viszont már Egyház specifikus jellemzővel rendelkezik, hiszen az adott állam jogrendjébe, mint nemzetközi szerződés beépül az Egyházzal, mint állammal kötött szerződés, így ez már olyan kötelezettséget is jelent, melyet az adott állam nem hagyhat figyelmen kívül. Ezért az adott részegyházak mintegy sajátos nemzetközi jogi védelmet is kapnak tevékenységük folytatásához.

Az előzőekben láttuk, hogy a demokratikus állam, bár semleges módon viszonyul a vallási közösségekhez, mégis viszonyukban a szerződéses „kooperációs, az egyházat támogató modell érvényesül.”¹² Ez a kooperáció általában meghatározott területekre terjed ki, például szociális tevékenységre, oktatási feladatok ellátására. Ezekben az esetekben egy vallási közösség az államtól feladatokat vesz át. Ezen feladatok ellátását túlnyomórészt szerződéses együttműködéssel szabályozzák. Ugyanakkor az átvett feladatok esetén az adott állami törvények ugyanúgy vonatkoznak a vallási közösségekre is. Azonban – mint láttuk – az állam az egyes vallási közösségek sajátos hitéleti küldetéséről semmilyen formában nem foglalhat állást. Ez azt is feltételezi, hogy a vallási közösségek sajátos hitéleti és társadalmi küldetését az általuk fenntartott intézményeikbe beépíthetik.

Összegzés

Mostani rövid tanulmányomban a különböző államrendszerek és a vallási közösségek kapcsolatát tekintettem át. Három jellemző államrendszert vizsgáltam, mely más-más módon viszonyul a vallási közösségekhez.

Míg a diktatórikus berendezkedésű államok alapvetően ellenségként kezelik a vallási közösségeket, addig a világnézetileg elkötelezett államok kizárólagosságot biztosítanak egy vallási közösség számára. A harmadik viszonyulási forma, mely leginkább a demokratikus országokra jellemző, igyekszik semleges magatartást kialakítani a különböző vallási csoportokkal. A demokratikus országokban ez utóbbit tarthatjuk a legideálisabb formának, azonban – mint az látható volt – ezen megoldás nem homogén viszonyulási formát jelent. Az állam részéről történő viszonyulás az együttműködés és a teljes semlegesség között húzódik.

¹² Schmidt Péter: *A helyi önkormányzati rendszer* (in.: *Alkotmánytan*. szerk.: Kukorelli István) Osiris Kiadó, Bp. 2001. 142. old.

Másképpen fogalmazva, a semleges elve a vallási közösségek közötti kooperáció és a teljes közömbösség közötti széles palettán mozog.

A tiltó, vagy egy vallási közösséget preferáló modell esetben ugyancsak több viszonyulási forma figyelhető meg. Míg elsőre úgy tűnhet, hogy ezen esetekben világos határok rajzolódnak ki a vallási közösségek és az állam kapcsolatában, addig a konkrét államok viselkedésében óriási különbségek figyelhetők meg. Ezen államok kapcsolata a vallási közösségekkel a tűrés, a tiltás vagy az üldözés között helyezkedik el.

Konkrét következtetések éppen ezért nem vonhatók le, hiszen ahhoz, hogy egy-egy állam a gyakorlatban hogyan viszonyul a vallási közösségekhez külön vizsgálat tárgyát képezheti.

Azonban általánosan azt megállapíthatjuk, hogy az állam és vallási közösségek kapcsolata egyik esetben sem mondható konfliktus mentesnek. (A preferáló modell esetében a többi vallási közösség és az állam kapcsolatára igaz a konfliktusos együttlét.) Természetesen a konfliktusok kezelése nem mindegy hogyan valósul meg. Az, hogy az állam ezt milyen módon valósítja meg a gyakorlatban fontos fokmérője az adott állam megítélésének.